

Kéringer Gábor

Kik a komolyzenészek?

Egy kultúraközvetítő közösség elhelyezkedése és státusza a XXI. század elején

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

„Oktatás és társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Nevelésszociológia Program

Pécs, 2019.

Jelen írás kultúránk, kultúrát közvetítő társadalmunk sajátos szegmensével foglalkozik. E sorok szerzője maga is klasszikus zenészként, zenepedagógusként dolgozik. Kutatásaim kiindulási témája a zenészeknek készülő fiatalok sportolási szokásainak vizsgálata, illetve sportolási szokásaiknak, tanulási folyamataikra, tanulmányi eredményeikre, munkateljesítményükre vonatkoztatott esetleges összefüggéseinek, hatásmechanizmusainak keresése. Kompetenciáim okán- tudományos érdeklődésem mellett -az őszinte rácsodálkozni vágyó kíváncsiság is hajt.

Első lépésként indokoltnak tűnhet a muzsikuskok- jelesül a komolyzenészek- csoportjának meghatározása. Alapvetésként kijelenthető, hogy a komolyzene és az azt művelő komolyzenészek definiálása (és ezzel együtt megítélése) érdekes kettősséget mutat. Egyrészt, mint az értékek deklarált megjelenítője és közvetítője lép fel, ugyanakkor -ambivalens módon- elkülönülésével, sokszor tudatos felülhelyezkedésével épp ezen értékek átadásával „megcélzott” közeget hidegíti el magától. Érdekes tehát meghatározni: kik is vagyunk. Egyáltalán létezik- e egységes komolyzenész közösség? Beszélhetünk egységes csoportról, esetleg laza csoportosulásról, netán a komolyzenei közösség egy egyedi szubkultúra elemeit hordozza. Ez a közösség tud- e hatékonyan együttműködni és így valós kulturális értéket közvetíteni, ezzel szerepet vállalva a nevelésben, művelődésben?

Mindenekelőtt a kultúra fogalomkörét, az azon belül elhelyezkedő zene- ennek részegységeként a komolyzene- kulturális közegünkben való elhelyezkedését, súlyát, körülményeit érdemes görcső alá vennünk.

Kultúra

Mi a kultúra, ami alapegysége vizsgálatunknak? Egy adott közösség tagjait összekötő kohéziós erő (Kozma 2001), egyfajta „kulturális tőke”, (Pusztai 2009), amely -az olvasási szokásokkal vonható párhuzam okán-a zenélésre és zenefogyasztási szokásokra is alkalmazható fogalom, avagy az a tudásátadás és absztrakt információáramlás, ami a mai embert megkülönbözteti a vajmi kevés genetikai különbséget mutató emberszabású őseitől (Tomasello 2002), esetleg szakrális, spirituális megnyilvánulás, missziós tevékenység . Leginkább ezen megközelítések egységes nézetéből kaphatunk , átfogó és viszonylag komplex képet . A téma elvont fogalomként történő megközelítése esetén, annak későbbi zenei tematikájára való tekintettel a kultúrát deklaráltan a”magas kultúra” (Gesunkenes Kulturgut). (Kozma 2001) fogalomértelmezéseként használjuk.

A zene

Általánosan elmondható, hogy a fentebb tárgyalt „magas kultúra” szegmensének egyik legjellemzőbb kifejeződése és megnyilvánulása a zene. Az ismert történelmi időszakok, kultúrák mindegyike kötődik valamilyen formában hozzá. De mi is a zene? A válasz az idők folyamán többféle megközelítésből érkezett és érkezik mind a mai napig. A legfontosabb, amit tudhatunk róla Eggelbrecht némileg ironikus, ám meglehetősen szabatos kijelentésével, „hogy létezik „(Eggelbrecht 2004). Számos szélsőségekig menő definíció közül talán legegyszerűbb és egyszersmind legpontosabb meghatározást Walther megfogalmazásában olvashatjuk: „A zene jelenti egyáltalán a hangok művészetét, tehát a helyes ének, játék és komponálás tudományát”(Dahlhaus, Eggelbert 2004.) Ez a művészet ugyanakkor komoly tudomány és kemény erőfeszítéssel elsajátítandó szakma is. A zene az adott kultúra és kulturális közösség talán legkevésbé tárgyiasult művészi önkifejezési módja, elvont megszemélyesítője a társadalom hétköznapijainak, ünnepeinek, szakrális és „világi” szokásainak, értékrendjének, gondolkodásmódjának. Jelen dolgozat az európai gyökerű „nyugatinak”, „fejlettnek” aposztrofált társadalmak zenei megközelítésével foglalkozik, így a definíciók pontosítása is e földrajzi- kulturális közeg mentén válik szükségessé.

Manapság Európában a zene és a zenekultúra sajátos identifikációs válságának lehetünk tanúi. A huszadik század vívmányaként ugyanis megjelent a zene szétválása úgynevezett könnyű és komolyzenévé. A kultúrtörténetben mindez eleddig ismeretlen fogalom volt. A zene – természetesen műfaji, alkalmazási területenkénti különbségekkel- egységes képet és értékrendet mutatott. Áthatotta a mindennapokat, az élet szerves részeként a bölcsőtől a koporsóig elkísérte a közösség minden tagját. Szigorú szabályai viszonylag egyértelműnek tündek még a laikusok, alacsonyabb sorban élők szemében is. Fölmerülhet a kérdés, mi vezethetett e hallgatólagos konszenzus felbomlásához. A XVIII. század derekának késő barokk muzsikája, annak bachi összetettsége, intellektuális árnyaltsága néhol nem, vagy csak alig talált befogadó fülekre, hiszen ezek megoldásai a kései romantika és a huszadik század muzsikájának kontinuitását hordozták. Így törvényszerűvé vált a zenei stílus közérthetőbb formába öntése. Ez az igény hívta életre a bécsi klasszika irányvonalát, majd a korai romantika stílusát. A megerősödő városi polgárság körében igen népszerű irányzatok egyre inkább e réteg kulturális szükségleteit voltak hivatottak kiszolgálni olyannyira, hogy a XIX. század második felére az operett műfajának kialakulása, térnyerése és a Strauss család nagy hatású munkája nyomán útjára indult a mai populáris vonal, mely a következő század jazz- hatására és a szórakozni vágyó munkásréteg igényeinek megfelelően a tánczene, a második világháború után pedig a legkülönbözőbb popzenei irányzatok kialakulásához vezetett. A komolyzene (klasszikus zene) egy szűk társadalmi elit perifériára szorult elkülönült szórakozása, kedvtelése maradt. E kettősség párhuzama ugyanakkor nem csupán fogyasztói- hallgatói, de a muzsika szerzői és megszólaltatói szintjén is bekövetkezett.

Komolyzenészek

E folyamat indukálta tehát a zenésztársadalom átalakulását. Megtörtént a könnyűzenészek és komolyzenészek különválása. Érdemes ugyanakkor megvizsgálnunk, vajon valójában egységes közösség- e komolyzenészeink összessége? Általánosan a komolyzene (klasszikus zene) előadóművészeit és tanárait nevezhetjük komolyzenésznek. Ugyanakkor e körhöz szervesen, bár lazán köthető közösség a komolyzene „fogyasztói” rétege. Mindhárom szegmens közös jellemzője az értékes és értékteremtő zeneművészet, zenetudomány és zenepedagógia privilegizált helyzetének felismerése és deklarálása elméletben és gyakorlatban egyaránt.

Zenésztársadalom- a komolyzenészek világa

De milyen képződmény a komolyzenészek társadalma? Ha igaznak találjuk, hogy a (kiváltképp magas kultúrához köthető) közösség tagjait maga a kultúra és a kulturális közeg kohéziója tartja össze (Kozma 2001), úgy kétségtelenül egységesnek mondható. Ugyanakkor nem szociológiai értelemben vett csoport, hiszen szerveződését, kialakulását egy viszonylag merev hierarchikusan strukturált intézményrendszer generálja. E jelenség és folyamat hazánkban különösen erőteljes. A liszti- bartóki-kodályi vonal hangsúlyos- helyenként nemzeti színezetű- identitás hordozója. Normáitól való eltérést a közösség tagjai legtöbbször enyhe, vagy erősebb devianciaként kezelik. Ennek folyománya, hogy az évszázados sémákba be nem tagozható irányzatok (példának okáért az éledező és egyre erősödő régizenesz- historicizáló közösség) a mai napig periférián mozog. A hierarchikus rendszer megnyilvánulhat az általánosan konszenzusos elfogadás mentén (nagyobb iskolák, azok vezető személyiségei, művészcsoportok alapítói, irányzatok jelentős képviselői felé) és a művészeti ágakon belüli erős tagozódás nyomán. A legtöbbször ki nem mondott, nem deklarált rétegződés szinte kasztrendszer- szerű, átjárhatatlan elkülönülést mutat. „Rangbéli” különbséget láthatunk a hangszeres zenészek és az elméleti, vagy komplex gyakorlati szakemberek esetében is. Ilyenek például: a karvezető- karmester összehasonlítás, a hangszercsoportok képviselőinek sztereotipizálása (hegedűs-brácsás ellentét, „lenézett” rézfúvósok, avagy személyes példaként a „fúvolya nem is hangszer”dehonesztáló jelensége esetén). Ugyanakkor egységét- jellegénél fogva- az adott mikrotársadalom perszonalizációs iránya is érezhetően megbontja, hiszen épp az egyes tagok kiemelkedése (Kozma2001) és az ebből kétségtelenül adódó sikeresség az, amely az értékek átadása és továbbéltetése mellett fenntarthatóvá, hovatovább hitelessé, „eladhatóvá” teheti a belső struktúra és a külső reflexiók számára. Ez a reprezentáció az adott közösség legfőbb megnyilvánulási formája, ami végbemehet hagyományos módon hangversenyek, vizsgák, a zenetanítás formájában, vagy -a kommunikációs eszközpark fejlődésével- hangfelvételeken, televíziós közvetítésekben, tehetségkutató versenyeken, avagy internetes csatornák segítségével. (Bár elmondható, hogy ez utóbbiak- jelentős törzsközönség híján és ezzel együtt valós reklámértéket nem hordozván- a médiában csupán jelentős kultúrpolitikai- financiaális segítséggel jelenhetnek meg.)

A közösség meglétének kérdésében-, mint minden más közösség meghatározásában- fontos tényező a zenészekről kialakult kép. Ennek része a zenészek saját önmeghatározása és a külső környezet reflexiója, pozitív, vagy negatív attitűdje, véleménye és mindezek deklarálása. Önmeghatározás tekintetében a közösség tagjai meglehetősen szétszórt képet adnak. Akad, aki a közeg elvont intellektuális elkülönülésében, mások a közönség felé nyitott kultúrmissziós irányban foglalnak állást. Megint mások a zenét, mint individuális, excentrikus megnyilatkozás eszközt hirdetik. Természetesen mindezen nézetek egymást sem zárják ki, sőt ideális esetben mindhárom- akár még több meghatározás is- jellemezhet zenészt, vagy zenész csoportot.

A megfigyelések szerint ennél kevésbé árnyalt képet mutat a komolyzenéről, és a komolyzenészekről alkotott külső megnyilvánulások és kategorizálások sora. A „külvilág” összességüket meglehetősen egyedi, de egységes közösségként kezeli. Ennek legfelismerhetőbb jele a sarkos sztereotípiák jelenléte, aminek deklarált kifejeződése a közösség „szomorúzenész”szleng - elnevezése is. Ez egyrészt a komolyzenészek vélt, vagy valós öltözködési jegyeire, másrészt némi áthallással viselkedései és felfogásbéli attitűdjére utal. Amint a „kívülállók” egy része, valamiféle „misztikus” és megközelíthetetlen jelenségnek tartja a komolyzenét, annak előadóit, tudósait, tanárait valamiféle „nem hétköznapi” lényeknek, akik a valós életen kívül, vagy fölötté helyezkednek el. Az egységes, vagy egységesítő képet csak erősíti e –legtöbbször nem valós -normáktól való eltérés. Egy komolyzenei videoklip, vagy video installáció éppúgy megütöztetést kelt, mint egy farmerban és kapucnis pulóverben nyilatkozó, avagy aktívan sportoló muzsik.

Közönség- a „zenefogyasztók”

Érdekes és sajnálatos jelenségként a zenésztársadalom fent tárgyalt elkülönülése épp lényegét veszélyezteti. Nevezetesen a közönség éppoly elkülönülő szubtéri társadalmat alkot, így az értékesnek tartott kulturális vívmányok nem, vagy csak nehezen jutnak el az ezt igénylő rétegekhez. Elgondolkodtató adat Magyarországról: a Bartók rádió hallgatottsága az ország lakosságára vetítve mindösszesen 126. 000 fő (nagyságrendileg a teljes lakosságra vonatkoztatva 1,25% körül mozog. A főváros lakosságát nézve ez az arány némileg magasabb (21.000 fő), de így sem éri el a két százalékot. Ezt a rést igyekeznek meglovagolni a rendkívüli igénytelenséggel, ám annál nagyobb sajtókampánnyal beharangozott „komolyzenei show- k” (egész sportcsarnokokot megtöltő újrési „koncertek”, érzelmes húrokat pendítő érzélgős, zenekar kíséretes performanszok) ahol a közönség- tévesen- úgy érezheti, részese lett az egyetemes kultúra addig csak áhított szeletének, megfelelő zeni műveltségük híján észre sem véve a valódi érték és az erősen kifogásolható tartalmi és megvalósítási különbségek közti űrt. Szerencsére napjainkban egyre erősödő irányvonalként már megjelentek a közönségbarát- ugyanakkor nem az igénytelenséget kiszolgáló- megoldások is. Ebben kétségtelen szerep jut az egyre erősödő médiának, amely lehetőséget nyújt kevésbé ismert zenészcsoporthoz bemutatkozására is.

Összegezve: a komolyzenészek közössége legfőbb hivatása mentén- értékközvetítőként- kultúrán belüli kultúraszelet átadását és népszerűsítését végzi. Elsődleges feladatuk ezen értékek reprezentálása a lehető legszélesebb befogadó közösség irányában, valamint évszázadok óta felhalmozott tudásuk átadása a következő zenészgenerációnak. Ez maga a zenepedagógia. Az egyes tagok tevékenységének speciálisan egyéni voltánál, valamint erőteljesen irányított szerveződésénél fogva nem nevezhető „klasszikus” értelemben vett csoportnak, inkább egymással részint együttműködő, másrésztől rivalizáló, egymásra negatív, vagy pozitív példával ható és ezzel fejlődést generáló, viszonylag zárt közösségnek, melynek tagjai képesek egyéni érdekeken túlmutató együttműködésre, ám a lényegi tartalmat tekintve individuális önkifejezésre és önmegvalósításra törekcszenek. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy a komolyzeneész társadalom – bár önazonosításakor az egyetemes kultúra hordozójának deklarálja magát- bizonyos értelemben leginkább a perifériára szorult, vagy eleve ott létrejött szubkulturális közegekkel mutat rokonságot, pontosabban fogalmazva, adott kulturális közegen belüli (esetükben hivatáshoz, művészeti ághoz köthető)– sajátos helyzetben lévő szubkultúra elemeit hordozza. Ennek bizonyítéka sokszor tudatosan felvállalt elkülönülése, a zeneész- létnek a „normális”, hétköznapi élettől jelentősen különböző viselkedésformái, sajátosságos – általában íratlan- szabályrendszere és főként önként vállalt másság- tudata.

Bibliográfia:

-Dahlhaus, Karl- Eggebrecht, Hans Heinrich: Mi a zene? (Osiris Kiadó Budapest 2004.)- Digitális Tankönyvtár

(https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_mi_a_zene/adatok.html)

-Gyömbér Noémi- Kovács Krisztina-Imre Tóvári Zsuzsanna- Dr. Lénárt Ágota- Hevesi Krisztina- Menczel Zsuzsanna: Fejben dől el- Sportpszichológia mindenkinek (Noran Libro Budapest 2012.)

-Kéring Gábor: Nem csak fejben dől el- Mozgás és sportolási szokások a zenei pályára készülő 14-20 éves korosztályban (Parlando 2019/3. szám)

-Kéring Gábor: Zene és sport- Összefüggések, párhuzamok (Szakdolgozat- Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Kar, Szeged 2009.)

- Kozma Tamás: Bevezetés a nevelésszociológiába (Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. Budapest 1991, 2001.)
- Menuhin., Jehudi, W. Davis, Curtis: Az ember zenéje (Zeneműkiadó Budapest 1981.)
- Országos rádiós hallgatottságmérés eredmények (Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Háromhavi áttekintő 2018/május-július)
- Dr. Pásztor Zsuzsa: A zenét tanuló fiatalok sportolási szokásairól -Felmérés a zenei foglalkozási ártalmakról (2007.) (<http://www.parlando.hu/Pasztor-Artalmak.pdf>)
- Pusztai Gabriella: A társadalmi tőke és az iskolai pályafutás (Új Mandátum Kiadó Budapest 2009.)
- Schmidt Richárd – Nagy Ádám: A PÁWA – Egy mai ifjúsági szubkultúra leírása (Új Pedagógiai Szemle, 66- 2016) http://real.mtak.hu/62411/7/115_AdamN_upsz_2016_9_12_online_0_u.pdf
- Tomasello, Michael: Gondolkodás és kultúra (Osiris Budapest 2002.)
- Varga Bálint András: Zenészekkel-zenéről (MRT Minerva Budapest 1972.)